

Jemielity, Witold

Mieszkańcy Łomży w pierwszej połowie XIX wieku

"Studia Łomżyńskie", 20, 2009, s. [7]-31

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WITOLD JEMIELITY (Łomża)

Mieszkańcy Łomży w pierwszej połowie XIX wieku

W życiu człowieka istnieją trzy podstawowe momenty: urodzenie, zawarcie małżeństwa i zgon. Te trzy etapy życia są rejestrowane w dokumentach. W XIX wieku urzędnikami stanu cywilnego byli dla katolików proboszczowie, dla ewangelików pastory, dla żydów ich religijni przełożeni. Akta urodzeń, ślubów i zgonów zawierają szereg informacji o poszczególnych osobach, a przez zsumowanie danych, o szerszej społeczności. Podstawowym źródłem do niniejszego opracowania są właśnie akta metrykalne. W Łomży głównym było wyznanie rzymskokatolickie, istniała nieliczna parafia ewangelicka i rosnący w liczbę wyznawcy mojżeszowi. Autor omówi mieszkańców parafii katolickiej, to jest miasta Łomży i wsi: Bożenicy, Gielczyna, Jednaczewa, Konarzyc, Kraski, Kupisk, Łomżycy, Podgórze, Siemienia, Skowronek i Starej Łomży.

Chrztu udzielano zazwyczaj w ciągu trzech dni po urodzeniu dziecka. Do proboszcza przychodził ojciec i dwaj mężczyźni. Podawali oni swój wiek, miejsce zamieszkania i wykonywany zawód. Byli też chrzestni i tylko oni wraz z ojcem własnym imieniem i nazwiskiem podpisywali dokument. Gdy nie potrafili tego uczynić, stawiali trzy krzyżyki. Z aktów chrztu autor uwzględni dwie wiadomości: zawód ojca oraz jego umiejętność podpisu. Dwaj towarzyszący mężczyźni i chrzestni mogli w ciągu jednego roku powtarzać się nawet kilkakrotnie, więc tutaj nie są brani pod uwagę. W aktach małżeństw głównymi postaciami są oczywiście nowożeńcy. Podawano ich miejsce urodzenia, wiek i stan wolny do małżeństwa. Podpisywali oni dokument imieniem i nazwiskiem bądź stawiali trzy krzyżyki. Autor uwzględni wiek nowożeńców, kawalerów i panien oraz umiejętność składania podpisu. W aktach zgonów zaznaczono liczbę przeżytych lat, co pozwoli określić skalę śmiertelności, poczynając od dzieci. Cechą osobową mieszkańca, tylko jemu właściwą, jest imię nadawane po narodzeniu i to zostanie omówione. Autor przedstawi więc: zawód mieszkańców parafii łomżyńskiej, składanie podpisów pod dokumentami, wiek nowożeńców, skalę śmiertelności i imiona, wspomni też o ewangelikach i wyznawcach mojżeszowych, wspólnych mieszkańcach. Nie będzie zaś omawiał innych zagadnień dotyczących życia społeczności łomżyńskiej.

W granicach parafii łomżyńskiej mieszkała następująca ludność według wyznania i pośrednio narodowości. Katolików: w 1811 r. mężczyzn 1088 i kobiet 1184 (do społeczności wielkanocnej), chłopców 638 i dziewcząt 605, razem 3515, w 1821 r. 3423, 1830 r. 3490, 1839 r. 4569, 1863 r. 4588. Ewangelików: w 1821 r. 142, 1830 r. 232, 1839 r. 427, 1863 r. 146. Żydów: w 1821 r. 823, 1830 r. 1055, 1839 r. 1657, 1863 r. 4810 osób¹. W 1824 r. miasto Łomżę zamieszkiwały 3302 osoby, wioski: Bożenice 77, Gielczyn 192, Konarzyce 200, Kraskę 18, Kupiski Nowe i Stare 427, Podgórze 112, Siemień 105, Skowronki 44, Starą Łomżę 167, nie zaznaczono wsi Jednaczewa².

ZAWODY MIESZKAŃCÓW

Autor przeprowadził badanie aktów urodzenia w kilka etapach czasowych: lata 1812 i 1813, lata 1836 i 1837, lata 1866 i 1867, czyli w odstępie ponad dwudziestu lat. Autorowi chodziło o to, aby ojciec pojawił się w każdym z okresów tylko raz. Jest pewna nieścisłość w tym rozumowaniu autora, bowiem bierze on pod uwagę dwa po sobie następujące lata, a ewentualnie mogło być w rodzinie dziecko rok po roku. Odreśnwie zostanie omówione miasto Łomża i odręśnwie wsie parafii łomżyńskiej.

W mieście Łomży 1812 - 1867

Lata.	1812	1813	1836	1837	1866	1867
Liczba aktów urodzenia w parafii.	166	187	248	224	352	324
Zawody.						
Adwokat			1			
Bednarz				1		1
Blacharz						2
Brukarz			1			
Bryftreger						
Chirurg						1
Cieśla	1	2	1		1	
Cygan					1	
Dziad kościelny	1					
W domu poprawy		1				
Dozorca grobli	1					
Dozorca więzienia			1	1		
Drukarz	2					
Dzierżawca dóbr			1			
Farbiarz	1		1			
Felczer					1	

¹ Archiwum Diecezjalne w Łomży (skrót: ArŁm), Zespół Parafialny (skrót: I), I sygn. 253, I sygn. 254, I sygn. 294a, I sygn. 295.

² Tabela miast, wsi i osad Królestwa Polskiego, Warszawa 1827.

Gospodarz	12	15	2	4	9	20
Gospodarz sławetny	1					
Gospodarz włościanin	1					
Kapelusznik			1			
Kominiarz			1			1
Kotlarz						1
Kowal	2		3		1	1
Krawiec	2	4			2	
Kucharz	1					
Lakiernik						1
Lokaj		1				1
Mechanik			1			
Mieszczanin młynarz	1					
Mydlarz	1					
Murarz		1	2		2	1
Muzykant						1
Nauczyciel muzyki			1			
Obywatel	6		22	12	6	6
Obywatel mieszczanin	1	2				
Ogrodnik					1	
Organista	1					
Piekarz	1					
Pocztylion			1	2		1
Pokomornik	1					
Policjant			1	1	1	
Postrzygacz	1			1		
Profesor gimnazjum		2		2		
Przekupnik		2				
Rękawicznik			1			
Rymarz			1			
Rzeźnik		1				
Siodlarz			1			
Sługa kościelny			1			
Służący	1	1				
Stelmach			2			
Stolarz	2	4	3	5	1	1
Strażnik celny			1	1		
Strażnik więzienia						1
Sukiennik		1				
Szewe		4	4	7		4
Szklarz		4				
Szynkarz				1	1	1
Ślusarz		1			1	

Tracz			1			3
Trakternik		2				
Urzędnik	11	26	24	17	14	?
Wagowy				1		
Woźny				2		2
Wyrobnik	2	5	11	6	19	16
Zakrystian		1				
Zdun					1	
Żołnierz	2	2	6	3	2	4

Źródło: Akta urodzeń parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

Z tabeli wynika, że najwięcej było urzędników, gospodarzy, obywateli i wyrobników (nie używano słowa robotnik), ponadto cieśle, kowale, krawcy, murarze, stolarze, szewcy, szynkarze. Urzędnicy w 1812 roku to: adwokat trybunału departamentu, archiwista hipoteczny departamentu, asesor prawny departamentu, burgrabia audytorialny, egzekutor dyrekcji skarbu departamentu, konserwator hipoteczny departamentu, pisarz sądu pokoju, radny miasta Łomży, sekretarz prefektury departamentu, sędzia trybunału departamentu, wachmistrz dyrekcji. Urzędnicy w 1837 roku: buchalter kasy gubernialnej, kasjer kasy gubernialnej, kancelista sądu pokoju poprawczego, kancelista trybunału, komornik trybunału, dziennikarz sądu gubernialnego, naczelnik urzędu poczty, obrońca przy sądzie policji, podrewizor dochodów skarbu, prokurator przy trybunale cywilnym, referent guberni, sędzia trybunału cywilnego, woźny sądów policji, wójt gminy Rembelin. Urzędnicy w 1867 roku: archiwista trybunału łomżyńskiego, buchalter kasy gubernialnej, obrońca sądu pokoju, pisarz policyjny, praktykant, protokółant sądu, referent dyrekcji naukowej, referent powiatu, sędzia trybunału cywilnego, urzędnik rządu gubernialnego i urzędnicy w innych resortach. Żołnierze w 1812 roku: żołnierz kompanii weterynaryjnej, pułkownik, żołnierz zdymisjonowany. Żołnierze w 1837 roku: żandarm z komendy łomżyńskiej, żołnierz z komendy inwalidzkiej, weteran straży inwalidzkiej. Żołnierze w 1866 roku: żołnierz zdymisjonowany, podoficer komendy żandarmerii.

Istnieje spis zawodów ogółu ludności (katolików, ewangelików i wyznawców możeszowych) z 1842 r. i 1860 r. Najbardziej liczne zawody w Łomży w 1842 r.: handlarze 110, krawcy 46, szewcy 42, piekarze 20, rzeźnicy 19, kramarze 14, stolarze 11, kupcy i waciarze po 9, posiadający domy zajezdne 7, kowale 6, blacharze, czapnicy i ślusarze po 5, tracje 3 osoby. Zawody w 1860 r.: krawcy 106, szewcy 87, kramarze 34, rzeźnicy 29, murarze 26, piekarze 24, kowale 21, tracje 16, stolarze 12, blacharze 11, czapnicy 10, drwale 9, kupcy, murarze i powroźnicy po 8, cukiernicy 6 i inne mniej liczne zawody. Wyraz „zawód” ujęto tutaj w znaczeniu zawężonym, nie uwzględniono urzędników, gospodarzy, obywateli, wyrobników³.

³ Cz. Brodzicki, D. Godlewska, *Łomża w latach 1794 – 1866*, Warszawa 1987, s. 82.

Zawody na wsiach w latach 1812 - 1867

Zawody.	Lata.	1812	1813	1836	1837	1866	1867
		166	187	248	224	352	324
Cieśla					1		2
Dozorca	1						
Dróżnik							1
Ekonom			2		1		1
Furman							
Gorzelarz						1	
Gospodarz	7	8	33	23	85	120	
Gospodarz osiadły na gospodarstwie	10	42					
Gospodarz włościanin	25		88	33			
Włościanin	11	9		14			
Włościanin wyrobnik	1	1	1	8			
Gumienny			1				
Kolonista				1			
Kowal	1	1					3
Kramarz	1						
Krawiec	1						
Leśnik		1					
Lokaj						1	
Młynarz				1			
Murarz					1	1	
Nadleśniczy	1						
Oficjalista				1			
Ogrodnik	1						
Owczarz	1					2	
Parobek			1				
Służący					1		
Stolarz			1	1	1	1	3
Strzelec					1		1
Strychacz				1			1
Szewc			1			1	1
Szklarz	1						
Szynkarz				1		1	3
Wyrobnik			4	11	15	46	46
Żołnierz zdymisjonowany					1	6	3

Źródło: ArŁm, Akta urodzeń parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

Na wsiach oczywiście najwięcej było rolników, w aktach urodzenia różnie określanych: gospodarz, gospodarz osiadły na gospodarstwie, gospodarz włościanin, włościanin, włościanin wyrobnik, liczni byli wyrobnicy.

To są dane z aktów urodzenia. Innego rodzaju źródłem do ustalenia zawodu już nie konkretnego ojca, ale całej rodziny są opłaty cmentarne w związku z pogrzebem. Ludność była podzielona na grupy według zamożności i od tego zależała stawka opłat, brano też pod uwagę wiek zmarłego. W pierwszej grupie zamożności za dziecko opłacano siedem i pół kopiejek, za dorosłego 15 kopiejek, ale w drugiej grupie zamożności za patrona trybunału, profesora i żonę sędziego 30 kopiejek. Autor przytoczy przykłady z 1826 r. i 1866 r. W aktach Kasy Cmentarnej z 1826 r. przy nazwiskach wszystkich osób zmarłych, a więc i dzieci, podawano następujące źródło utrzymania: baba szpitalna 1, brukarz 1, chirurg 2, cieśla 1, inspektor więzienia 1, kancelista trybunału 1, kominiarz 1, kowal 1, kucharz 1, mieszcanka 2, murarz 2, obywatel 2, ogrodnik 2, pisarz trybunału 1, podsądek 1, rolnik 1, rymarz 1, sekretarz 1, sędzia trybunału 1, siodlarz 1, służący(a) 3, stolarz 1, strażnik 1, student 2, sukiennik 1, szlachcic 4, szynkarz 2, szklarz 1, tracz 1, weteran 1, więzień 1, włościanin (włościanka) 97, woźny 1, wyrobnik (wyrobnica) 44 osoby. Z 1866 r.: asesor 1, emerytowany 1, felczer 1, gorzelniany 1, gospodarz 102, kancelista 5; kapitan 1; kominiarz 1, komornik 2, krawiec 1, lokaj 1, murarz 4, obywatel 4, owczarz 1, patron trybunału 1, pisarz 1, pisarz trybunału 1, pisarz prywatny 2, pisarz sądowy 1, pisarz więzienia 1, podpisarsz sądowy 1, pocztynion 1, policjant 1, pomocnik mechanika 1, prokurator 1, profesor 1, przy rodzinie 3, rzeźnik 3, sekretarz włościan 1, sługa 3, służący(a) 5, stelmach 1, stolarz 1, strażnik lasu 1, szewc 4, szynkarz 3, uczeń 1, uczeń 4 klasy 2, uczeń piekarza 1, wyrobnik (wyrobnica) 127, zakonnica 1, zegarmistrz 1, zdun 1, żołnierka 1, żołnierz 30, żona sędziego 1, żona woźnego 1, żona żołnierza 1. Wiele osób, w tym wszyscy żołnierze, posiadało „zaświadczenie ubóstwa” i nie wносиło opłat. W obu przedziałach czasowych dużo było gospodarzy. W 1866 r. najliczniejszą grupę zawodową stanowili wyrobnicy⁴. Zawody wymienione w aktach urodzenia i w opłatach do kasy cmentarnej dotyczą znacznej grupy ojców dziecka i są w pełni reprezentatywne dla społeczności łomżyńskiej.

Do najbardziej ubogich mieszkańców należeli żebracy. Troskę o nich miały pełnić parafie. W 1813 r. nakazano żebrakom prosić o jałmużnę tylko na terenie swojej parafii, nosić tabliczkę z podpisem proboszcza. Przypomniano to w 1817 r. i zaznaczono, że na ważniejsze uroczystości z odpustami mogą udawać się tylko do bezpośrednio sąsiednich parafii. W 1819 r. wojewoda augustowski postanowił „oczyścić teren z żebractwa i włóczęgostwa”. Wojewoda polecił żebrakom stawić się u miejscowego proboszcza. Ksiądz swoim żebrakom wydawał zaświadczenie uwiarygodnione pieczęcią i własnym podpisem, a obcych żebraków odsyłał do ich parafii, nawet z pomocą policji. Zakładał „księgę ubogich”, jej wyciąg przekazywał burmistrzowi. W 1839 r. burmistrz Łomży zaproponował wybrać dwóch „dobrej konduity dziadów”, którzy otrzymają oznaki blaszane z napisem: „Ubogi miasta Łomży” i będą codziennie lub kilka razy w tygodniu prosić o jałmużnę. Mieszkańcy wspomogą tylko ich, a obcy żebracy odejdą z miasta. Zebraną żywność proboszcz rozdzieli pomiędzy ubogich a za pieniądze kupi obuwie i odzież dla potrzebujących. W 1852 r. burmistrz pisał, że od

⁴ ArŁm, Liber metrices mortuorum 1826, sygn. I 262. ArŁm, Przychód Kasy Cmentarnej 1866.

kilku lat w piątki i soboty słudzy kościelni zbierali w mieście i w parafii na utrzymanie ubogich, jednak przed kościołem nadal siedzą obcy włóczędzy. Niech proboszcz nadesła mu imienną listę prawdziwie ubogich swojej parafii. Ks. Andruszkiewicz odpowiedział, że nie prowadzi kontroli ubogich, miasto nie ma przytułku, słudzy zbierają zaledwie 4-6 zł tygodniowo, napłynęło wielu obcych ubogich⁵.

WIEK ZAWIERAJĄCYCH MAŁŻEŃSTWO

Z aktów zawartych małżeństw autor wydzielił tylko kawalerów i panny, dla których było to pierwsze małżeństwo, gdy wdowcy i wdowy mogli zawierać kolejne małżeństwa. Na przykład w 1832 r. kawalerów z wdowami 16, wdowców z pannami i wdowami 29, w 1836 r. kawalerów z wdowami 8, wdowców z pannami i wdowami 5, w 1844 r. kawalerów z wdowami 3, wdowców z pannami i wdowami 9, w 1845 r. kawalerów z wdowami 2, wdowców z pannami i wdowami 8 małżeństw.

Wiek kawalerów w latach 1836 – 1845

Wiek. Lata	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845
17										
18							1			2
19	5	1		2	2	4	5	6	1	2
20	6	5	1	9	3	9	10	10	3	7
21	6	5	2	4	4	5	3	9	3	2
22	3	3	1	5	4	3	3	3	5	3
23	1	5	3	8	6	6	4	5	2	3
24	1	1	4	3	9	4	5	4	5	2
25	1	2		3	3	8		3	2	8
26	1	6	2	3	3	5	5	4	4	2
27	1	1			4		3	1	1	1
28	1			2	2	1		1	3	1
29	2				2					1
30	4	3		4	7	1	2	3	2	4
31	2	3				1	1	1	2	2
32	1	1	1			1		3		1
33	2	2				1	2		2	1
34		1		1	1	1		3	2	
35	1		1					1		
36	1	1	2		1					1

⁵ W. Jemielity, *Ubogcy w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, Prawo Kanoniczne 2003, t. 46, nr 1 - 2, s. 170, 175.

37									1	1
38			1	2		1		1	1	1
39		1				1				1
40		1	1						1	1
41	1									
43			1				1			
46				1						
48				1						
78				1				1		

Wiek panien w latach 1836-1845

Lat	1836	1837	138	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845
16		3			3		2	1	1	
17	1	2	1	4		2	5	6	4	10
18	4	4	2	3	5	5	4	3	6	6
19	12	6	1	6	6	1	4	5	3	1
20	6	5	1	8	11	9	6	11	5	4
21	4	10	6	4	7	10	2	5	3	2
22	4	5	4	4	4	7	2	9	6	3
23		1	3	3	8	3	11	4	2	3
24		6	1	1	4	2	2	3	4	5
25		2	1	3	1	5	3	6	6	5
26	1	1	1	3	3	4		2	3	5
27	2			4	3		1	1	1	2
28		1	2	3	1					2
29	1	1	1	1		3			1	
30	1	2				3		2	1	1
31	1					1	1			
32		1	1		2			1		
33			1						1	
34						1				1
35										
36										
37			1							
38		1								
39		2								
40		1								
41										
42										
43										

Źródło: ArŁm, Akta małżeństw parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

Kawalerowie wchodzili w związki małżeńskie przeważnie mając 19 - 24 lata, panny 18 - 20 lat. W aktach ślubów zawsze używano określenia „panna” a przy mężczyznach określenia „młodzian”, chociaż mężczyzna liczył 40 i 78 lat. Tylko trzykrotnie nowożeńca nazwano „kawalerem” (obywatela, pisarza sądu). W 1858 r. w poszczególnych miesiącach zawarto małżeństw: w styczniu 9, w lutym 20, w marcu 0, w kwietniu 2, w maju 6, w czerwcu 10, w lipcu 6, w sierpniu 6, w wrześniu 4, w październiku 5, w listopadzie 7, w grudniu 0. Nie było ślubów w okresie wielkiego postu i adwentu. W 1832 r. proboszcz łomżyński zaznaczył, że na 552 par żyjących w małżeństwie nie było par rozwiedzionych, w 1855 r. na 982 par żyjących w małżeństwie też nie było par rozwiedzionych⁶. W aktach urodzenia wymieniano imiona obojga rodziców i dziecko ich w statystykach określano jako „ślubne”, gdy nie było nazwiska ojca – jako „nieslubne”. Oto przykłady. W 1840 r. ślubne 229, nieslubne 34; w 1845 r. ślubne 219, nieslubne 24; w 1858 r. ślubne (prawe) 253, nieslubne (nieprawe) 9 dzieci.

PODPISY POD DOKUMENTAMI

Ojciec dziecka i chrzestni podpisali odczytany im przez proboszcza dokument. Ponieważ chrzestni mogą powtarzać się nawet kilkakrotnie w ciągu jednego roku, została tutaj pominięta. Oto liczba podpisów ojców nazwiskiem i krzyżykami w poniższych latach. Matka dziecka nie była obecna przy chrzcie, bowiem chrzest odbywał się kilka dni po porodzie. Na przykład w 1830 r. na 186 chrzty były: w ten sam dzień 27, następnego dnia 43, po dwóch dniach 74, od 3 do 7 dni 30, powyżej 8 dni 12 dzieci.

Miasto Łomża

Wioski parafii

Rok	Podpis	xxx	podpis	xxx
1812	39	40	11	60
1813	47	47	8	68
1836	43	70	2	129
1837	37	51	2	128
1866	25	58	2	161
1867	45	74	4	196

Źródło: ArŁm, Akta urodzenia parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

Na początku stulecia w mieście prawie tyle samo mężczyzn umiało się podpisać i nie tyle samo nie potrafiło złożyć własnoręcznego podpisu, w późniejszych latach przeważali niepiśmienni. Ojcowie ze wsi to prawie wszyscy analfabeci.

⁶ ArŁm, I sygn. I 256, sygn. I 271.

Oboje, mężczyzna i kobieta, występowali razem w akcie zawarcia małżeństwa, składali podpis nazwiskiem lub krzyżykami. Autor bierze pod uwagę tylko kawalerów i panny, w badaniu wyłącza małżeństwa wdowców i wdów, by uniknąć ewentualnych powtórzeń ich podpisów w kolejnych latach. Autor potraktował odrębnie miasto i wieś.

Lata	Miasto				Wieś			
	podpis	xxx	podpis	xxx	podpis	xxx	podpis	xxx
1810	25	29	15	40	1	22	1	22
1811	5	10	1	14	2	24	0	26
1842	12	8	8	12	0	32	0	32
1843	7	21	5	23	0	35	0	35
1844	13	10	13	10	0	27	0	27
1845	14	10	9	15	0	28	0	28
1864	8	34	8	38	0	56	0	56
1865	9	19	7	21	0	50	0	50
1866	10	20	10	20	1	28	1	28

Źródło: ArŁm, Akta małżeństw parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

W mieście Łomży znacznie więcej kawalerów niż panien składało własnoręczny podpis, w wioskach nowożeńcy byli analfabetami. Zresztą złożenie podpisu pod aktem chrztu i małżeństwa nie świadczyło jeszcze o wykształceniu osób. Tak powszechny analfabetyzm był powodowany brakiem szkół elementarnych nawet w miastach. W 1821 r. na terenie parafii łomżyńskiej nie było zorganizowanej szkoły, co najwyżej niektórzy rodzice opłacali nauczyciela, a dzieci gromadziły się w domu prywatnym. W 1828 r. w Łomży w zorganizowanej szkole uczyło się 29 chłopców i 1 dziewczynka, ponadto u benedyktynek 35 dziewcząt. W aktach małżeństw z 1837 r. występuje nauczyciel Grzegorz Łoszewski, w 1843 r. i w 1855 r. Wojciech Wądołkowski. W 1839 r. burmistrz miasta Łomży zawarł z miejscowym proboszczem umowę o wynajem pomieszczenia na szkołę i na mieszkanie dla nauczyciela. Chodziło o dolną część domu probostwa, gdzie była sala, alkierz, mały pokój, przedpokój i pod schodami w sieni komórka na skład drewna, ponadto część innego budynku, zwanego oficyną. Do 1861 r. szkoła i mieszkanie nauczyciela znajdowały się w budynku Korpaczewskich. W 1864 r. naczelnik powiatu łomżyńskiego, na żądanie władz wyższych, przedstawił projekt i kosztą budowy domu szkolnego w Łomży⁷.

⁷ ArŁm, sygn. I 226 k. 196, 222., sygn. I 253 k. 17, sygn. I 259 k. 123, sygn. I 270 k. 258, sygn. I 294.

ZGONY MIESZKAŃCÓW

Rok Aktów	1808-11	1827	1832	1835	1837	1855	1861	1865
do 1 r.	167	54	43	30	58	83	68	84
1-3	81	35	29	30	32	50	36	53
3-5	37	14	10	9	14	27	5	24
5-10	30	13	17	9	10	23	6	28
10-15	10	0	8	7	2	19	5	9
15-20	7	3	8	2	7	39	5	3
20-25	11	2	6	0	18	45	4	6
25-30	14	8	15	11	13	57	11	15
30-40	29	12	25	29	29	84	12	31
40-50	20	6	25	26	30	57	27	25
50-60	15	10	2	12	23	46	12	24
60-65	5	0	0	3	4	8	2	8
65-70	14	8	8	3	6	14	4	4
70-75	3	0	1	2	4	2	1	9
75-80	8	8	4	2	0	10	30	6
80-85	1	0	0	1	1	2	1	1
85-90	3	3	1		1	5	2	3
90-95							1	
95-100	2					1		
103	1							
108	1							

Źródło: ArŁ.m, Akta zgonów parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

W aktach zgonów dzieci podawano: 1 dzień, 2 dni, 3 dni ..., jeden tydzień, 2 tygodnie, 3 tygodnie..., 1 kwartał, dwa kwartały, 3 kwartały ..., pół roku, niecały rok, rok, rok i pół, pół trzecia lat. W aktach od drugiego roku życia umieszczano pełną liczbę lat (bez dni i miesięcy). Piszący akta zgonów polegał na informacji od rodziny zmarłego. Istniała bardzo duża śmiertelność dzieci. Wśród dorosłych wiele osób pochodziło spoza parafii łomżyńskiej, byli to wojskowi i więźniowie.

W aktach zgonów nie podano przyczyn śmierci. Wymieniano je w statystykach parafii łomżyńskiej, w 27 punktach: „z powodów bliźniaczych, z powodów potwornych, niewiasty przy porodzie, niewiasty z połogu, szkarlatyna, suchoty, biegunka i dyzenteria, ruptura, kamień, szkorbut, ospa naturalna, weneryczne choroby, krostka czarna, wścieklizna, choroba morbus, gorączka, odra, wodna puchlina, febra, kaszel i dychawica, zwyczajna śmierć i ze starości, nagła śmierć i z przypadków, utonięcie, zamrożenie, spalenie, samobójstwo, nieznaczone choroby. W latach 1843-1845 zmarło na: przy porodzie 2, przy połogu 3, szkarlatynę 66, suchoty 69, biegunkę

i dyzenterię 21, szkorbut 16, weneryczne choroby 19, krostę czarną 1, chorobę morbus 15, gorączkę 189, wodną puchlinę 44, kaszel i dychawicę 43, zwyczajną śmierć i ze starości 115, nagłą śmierć i z przypadków 94, utonięcie 2, zamarznięcie 2, samobójstwo 2, nieoznaczone choroby 129 osób⁸. Najwięcej ludzi umarło na „nieoznaczone choroby”.

Wśród wymienionych chorób nie było cholery, ta bowiem pojawiała się tylko w niektórych latach. W maju 1831 r. w Łomży na cholere zmarło mnóstwo ludzi, codziennie po kilka osób. Chorowali zaledwie kilkanaście godzin. Nie było żadnego ratunku, bo byli jedynie dwaj lekarze Rosjanie przy lazarecie. W jednej z dzielnic miasta dwie obłożnie chore osoby spalono żywcem razem z łózkami. Palono odzież, pościel i łóżka po innych zmarłych. Mieszkańcy Łomży przenosili się całymi rodzinami na wieś, gdzie kto mógł. Choroba powróciła w 1837 r. Proboszcz łomżyński, ks. Paweł Andruszkiewicz, we wrześniu tego roku informował biskupa o tym, że na początku sierpnia zachorowała jedna osoba i na drugi dzień zmarła. W ciągu następnego tygodnia zachorowało czworo ludzi, ci przeżyli. Od 9 sierpnia chorowało kilkanaście osób, z których cztery zmarły. Najbardziej grasowała cholera między 14 a 31 sierpnia, codziennie umierało po około 8 mieszkańców, chrześcijan i żydów. Wielu ludzi opuściło miasto. We wrześniu zaraza osłabła. Według obliczeń burmistrza, pisał proboszcz, chorowały 234 osoby. Przebieg choroby bywał gwałtowny, wielu kończyło życie po kilku godzinach. Cholera powróciła w 1852 r. Proboszcz łomżyński wymienił z imienia i nazwiska 54 swoich parafian. Choroba powracała jeszcze kilkakrotnie. W 1866 r. proboszcz informował biskupa, że „u nas panuje cholera”. Była też w 1873 r., 1894 r. i 1905 r. Przy grzebaniu zmarłych na cholere zachowywano ostrożność. W 1837 r. komisarz obwodu łomżyńskiego przypomniał proboszczowi łomżyńskiemu, aby na oddzielnym miejscu cmentarza kopać głębokie doły, a zmarłych nie wprowadzać do kościoła⁹.

Z opieki lekarskiej korzystali chorzy w niewielkim stopniu. Lekarze byli nieliczni. W 1822 r. zmarł lekarz Jan Nepomucen Woldenberg, który pracował w Łomży czterdzieści lat. W miarę potrzeby wyjeżdżał w teren, na przykład dla szczepienia ospy bądź przyjmował chorych w swoim gabinecie. Ale pierwszy szpital w Łomży powstał dopiero w połowie 1841 r. Zamierzano powiększyć nieruchomość szpitala, zebrano 35 000 zł, rząd dał 10 000 zł, ale brakowało połowy potrzebnej sumy. Rozesłano skarbonki burmistrzom, wójtom, proboszczom, urzędom skarbowym, urzędom leśnym, władzom administracyjnym i skarbowym. Zachował się spis 158 nazwisk i instytucji, które otrzymały skarbonki. Więcej pieniędzy wpływało z zabaw karnawałowych, których w 1848 r. były cztery. W lipcu 1861 r. znów rozsyłano skarbonki na budowę nowego obszernego szpitala. Szpital w Łomży znajdował się przy ul.

⁸ ArŁm, sygn. I 265 k.160, 167, 265.

⁹ W. Jemielity, *Cholera w Łomżyńskim*, Studia Łomżyńskie, Łomża 1998, t. 9, s. 8 n. Por. W. Jemielity, *Cmentarze w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej*, Prawo Kanoniczne, 1994, t. 37, nr 3-4.

Wiejskiej, nosił imię Świętego Ducha. W latach 1859-1869 w szpitalu było 20 miejsc. W ciągu całego roku w Łomży przebywało chorych: 1843 r. – 148, 1854 r. – 552, 1858 r. – 240, 1864 r. – 193, 1869 r. – 433 osoby. W 1857 r. powstał w Łomży szpital żydowski, w 1869 r. w tym szpitalu przebywało 269 chorych¹⁰.

Statystykę zgonów parafii łomżyńskiej znacznie powiększali wojskowi służby czynnej, obcy dla tego terenu. W początkach stulecia była wojna Francji i Prus, potem powstanie listopadowe, w latach sześćdziesiątych wojna Rosji z Turcją. Po wojnie pruskiej utworzono w Łomży obóz jeńców austriackich, klasztory kapucynów i benedyktynek zostały zajęte na lazarety wojskowe, w 1830 r. istniał lazaret wojskowy w budynkach popijarskich i w budynkach fabryki włókienniczej. Po powstaniu listopadowym, w Łomży do 1833 r. stacjonowało wojsko, w latach następnych rezydował garnizon wojskowy. Oto przykłady wzięte z aktów zgonów odnośnie wojska. W 1808 r. utonął w Narwi, będący w niewoli żołnierz austriacki, w lazarecie zmarło 6 żołnierzy. W 1837 r. 3 żołnierzy, w 1855 r. aż 133 żołnierzy z różnych pułków (niżegrodzkiego, nowojennoarskiego, gwardyjskiego), z komendy inwalidzkiej w Łomży, rekruci, strażnicy brygady pogranicznej, w 1856 r. 22, w 1857 r. 15 żołnierzy czasowo lub bezterminowo urlopowanych 15, w 1866 r. 30 żołnierzy.

Do obcej ludności dołączyli więźniowie. Na początku stulecia więzienie łomżyńskie znajdowało się w ratuszu, było niewielkie. W 1825 r. przy ul. Wiejskiej zostało zbudowane więzienie na 135 osób. Oto przykłady wzięte z aktów zgonów. W 1837 r. w więzieniu zmarło 23 mężczyzn i 4 kobiety, w 1855 r. 55 mężczyzn i 3 kobiety, a 1956 r. 39 mężczyzn i 4 kobiety.

IMIONA MIESZKAŃCÓW

Imiona męskie

Rok.	1811	1812	1836	1837	1866	1867
Liczba aktów urodzenia.	166	187	248	224	352	324
Adam	1		3	4	5	4
Adam Antoni					1	
Adam Kacper			1			
Adam Konrad			1			
Adam Ignacy					1	
Adam Tomasz	2					
Adam Szczepan			1			
Aleksander				3	7	13
Aleksander Adam				1		
Aleksander Bogusław	1					

¹⁰ W. Jemielity, *Szpitala w guberni augustowskiej*, Studia Łomżyńskie, Łomża 2001, t. 2, s. 79, 83.

Aleksander Jan	1					
Aleksander Franciszek				1		
Aleksander Paweł		1				
Ambroży		2		1		
Andrzej			1		1	1
Andrzej Jan			1			
Andrzej Ludwik		1				
Antoni	2	4	2	4	8	8
Antoni Julian			1			
Antoni Karol			1			
Antoni Stanisław				1		
Antoni Wincenty			1			
Apolinary					1	1
Atanazy Zygmunt				1		
Augustyn Antoni			1			
Bartłomiej		1				
Benedykt	2	1				
Bolesław				1	2	1
Bolesław Michał Feliks		1				
Bolesław Pankracy					1	
Bolesław Wincenty						1
Bonawentura		1				
Bronisław				1		
Bronisław Łukasz					1	
Damazy Tomasz	1					
Dionizy					1	
Dionizy Leon			1			
Dominik	1				1	
Edward			1			
Fabian Józef						1
Feliks				1	3	
Feliks Antoni					1	
Feliks Bonifacy				1		
Feliks Dobromir			1			
Feliks Jan				1		
Feliks Józef		1				
Florian					1	2
Florian Józef					1	
Franciszek	2	6	4	3	10	10
Franciszek Adam						1
Franciszek Benedykt	1					
Franciszek Dionizy			1			
Franciszek Jan				1		

Franciszek Stanisław	1					
Fryderyk August	1					
Fryderyk Wilhelm			1			
Grzegorz	3		1			
Grzegorz Patrycy	2					
Ignacy			2		6	
Ignacy Błażej		1				
Ignacy Bonifacy						1
Izydor						1
Izydor Józef			1			
Jan	10	2	9	5	19	9
Jan Bolesław						1
Jan Idzi		1				
Jan Józef					1	
Jan Franciszek		1				
Jan Fryderyk	1					
Jan Ludwik					1	
Jan Marcel			1			
Jan Mieczysław						1
Jan Stanisław				1		
Jan Sylwester				2		
Jan Walenty	1	1				
Jan Wincenty		1				
Jan Wojciech	1					
Jacenty				1		
Jakub	2		1	4	5	2
Jakub Filip			1			
Józef	3		12	8	21	16
Józef Bogumił		1				
Józef Dionizy		1				
Józef Jakub			1			
Józef Jerzy					1	
Józef Ignacy	1				1	
Józef Marcel				1		
Juliusz		1				
Kacper	1		2		1	
Kacper Szymon	1					
Kajetan					1	
Karol		3	1			
Karol Franciszek				1		
Karol Marcin		1				
Kazimierz	2			1	3	
Kazimierz Benedykt	1					

Kazimierz Grzegorz	2					
Kazimierz Izydor					1	
Kazimierz Klemens Michał					1	
Konstanty				2	1	
Konstanty Juliusz				1		
Konstanty Franciszek			1			
Ksawery					1	1
Lambert Adolf					1	
Leon			2	1		1
Leonard Karol			1			
Lucjan				1	1	
Lucjan Paulin					1	
Ludomir						1
Ludwik	1		3	2	3	1
Ludwik Antoni						1
Ludwik Franciszek			1			
Ludwik Wojciech	1					
Łukasz		1				
Maciej Paschazy		1	1			
Maciej Walenty	1					
Marceli	1				1	1
Marcin Hipolit				1	1	
Marcin Walenty	1					
Maksymilian Edward			1			
Mateusz		4	2	1	1	1
Michał		2		1	4	1
Michał Kajetan						1
Michał Walenty						1
Mikołaj	1	1	2	1		1
Mikołaj Andrzej		1				
Mikołaj Jan			1			
Mikołaj Sylwester				1		
Napoleon Aleksander		1				
Nikodem				1		
Onufry Wawrzyniec		1				
Onufry ANTONI			1			
Patrycy Walenty		1				
Paulin						1
Paweł	1	1	1	2	3	7
Paweł Aleksander	1					
Paweł Feliks		1				
Paweł Jan		1				
Piotr	4	2	1	3	2	5

Piotr Dionizy		1	1	1	1	1
Piotr Paweł						
Piotr Walenty			1			
Rajmund					1	
Robert			1			
Roch		1	1	1		
Roman Józef					1	
Romuald		3	1			
Ryszard Walenty						
Seweryn			2			1
Seweryn Konstanty			1			
Stanisław	4	5	9	11	11	17
Stanisław Feliks	2					
Stanisław Józef			1			
Stanisław Klemens		1				
Stanisław Marcin				1		
Stanisław Piotr				1		
Stefan						1
Sylwester		1				
Szczepan			1			
Szczepan Ludwik			1			
Szymon	2		1	2	1	
Szymon Tadeusz		1	1			
Szymon Wiktor			1			
Telesfor Zygmunt	1					
Tomasz		2	1	2		4
Tomasz Andrzej	1					
Tomasz Mateusz						1
Tomasz Wiktor			1			
Wacław						1
Walenty	3	3	1	6	3	3
Walenty Grzegorz Maksymilian		1				
Walenty Marcin		1				
Wawrzyniec Antoni		1				
Wiktor		1		1	1	4
Wiktor Franciszek		1				
Wiktor Piotr Felicjan		1				
Wilhelm Leopold			1			
Władysław				1	6	14
Władysław Antoni				1		
Władysław Dominik			1			
Władysław Jan			1			

Władysław Modest			1			
Władysław Prosper			1			
Władysław Wojciech				1		
Wojciech	3	3	1			1
Wojciech Tadeusz	1					
Wojciech Stanisław				1		

Imiona żeńskie

Rok.	1812	1813	1836	1837	1866	1867
Liczba aktów urodzenia.	166	187	248	224	352	324
Adela					1	
Agnieszka			4	1	1	1
Agnieszka Ewa	1					
Agnieszka Marianna		1				
Alberta				1		
Aleksandra					1	
Aleksandra Helena			1			
Aleksandra Janina				1		
Aleksandra Katarzyna			1		1	
Aleksandra Michalina						
Aleksandra Stanisława				3		
Aniela		1		1		
Anna	3		8	1		
Anna Emilia			1			
Anna Katarzyna	1					
Anna Ludwika		1				
Anna Rozalia		1				
Antonina		3		1	7	4
Antonina Kornelia			1		1	
Apolonia					2	2
Augustyna Amelia			1			
Balbina			1	1		
Barbara Katarzyna		1				
Bogumiła			2			
Bogumiła Ludwika		1				
Bolesława Aniela				1		
Bronisława			1		7	3
Dorota				1	1	1
Eleonora	1		1		1	2
Eleonora Izabela		1				
Eleonora Marianna			1			

Elżbieta				2	1	
Elżbieta Katarzyna		1				
Emilia			1		1	
Emilia Joanna						1
Emilia Petronela			1			
Emiliana Józefa		1				
Emiliana Matylda		1				
Ewa	1	3		2	7	3
Ewa Józefa					1	
Ewa Katarzyna	1					
Ewelina				1		1
Felicjana	1	3			1	
Feliksa				1		1
Feliksa Józefa			1			
Filipina					1	
Florentyna			2		7	6
Florentyna Kazimiera					1	
Florentyna Marcela			1			
Franciszka		3	4	9	3	6
Franciszka Józefa		1				
Franciszka Marianna		2				
Fryderyka				1		
Fryderyka Paulina		1				
Gabriela			1			
Helena		2	1		5	4
Helena Joanna					1	
Helena Łucja						1
Helena Józefa					1	
Helena Julianna		1				
Helena Lutostawa		1				
Helena Maria					1	
Helena Paulina		1				
Helena Zenobia						1
Henryka Paulina	1					
Honorata						1
Jozafata	2	1	1			
Jozafata Franciszka	1					
Józefa	1		6	10	8	12
Józefa Balbina		1				
Józefa Benedykta		1				
Józefa Karolina				1		
Józefa Ludwika			1			
Józefa Marianna					1	

Józefa Róża			1			
Józefina				1		
Julia				1		1
Julianna	2	1	2	4	12	5
Julianna Agnieszka		1				
Julianna Franciszka	1					
Julianna Teresa	1					
Justyna	2			1		
Izabela			2		6	
Jadwiga					1	4
Janina Zofia						
Joanna		2			1	
Joanna Apolonia		1			1	
Joanna Eleonora				1		
Joanna Paulina		1				
Joanna Marianna		1				
Kamila			1			
Karolina	1	1	2		3	4
Karolina Anna				1		
Karolina Balbina		1				
Karolina Ewelina						1
Karolina Władysława						1
Katarzyna	3	2	5	2	3	5
Katarzyna Józefa				1		
Katarzyna Franciszka			1			
Katarzyna Marianna			1			
Klara		1				
Klementyna						1
Klementyna Agata Rozalia		1				
Klementyna Barbara			1			
Klementyna Eleonora			1			
Kornelia						2
Konstancja	1			1	2	1
Leokadia					1	
Leokadia Marianna			1			
Leonarda Waleria			1			
Ludomira					1	
Ludwika	1			2		
Ludwika Konstancja			1			
Ludwika Scholastyka			1			
Łucja	1		3	1	1	
Magdalena	1	1	1		4	1
Magdalena Anna				1		

Magdalena Wanda					1	
Małgorzata	4			2	2	3
Małgorzata Anna	1			1		
Małgorzata Ewelina		1				
Marcela Katarzyna						1
Maria			1			1
Maria Emiliana			1			
Maria Helena					2	
Maria Konstancja					1	
Maria Stanisława					2	
Maria Weronika					1	
Maria Zofia					1	
Marianna	16	9	22	17	18	20
Marianna Antonina				1		
Marianna Łucja			1			
Marianna Genowefa		1				
Marianna Franciszka				2		
Marianna Ludwika	1	1				
Marianna Magdalena	1					
Marianna Marta				1		
Marianna Waleria					1	1
Marianna Rozalia					1	
Matylda				1		
Michalina				1	2	
Michalina Antonina						1
Natalia Wincenta					1	
Otylia Karolina			1			
Paulina	1			2	2	2
Paulina Ludwika		1				
Petronela		3				1
Petronela Jozefata		1				
Petronela Paulina		1		1		
Rozalia	1	2	5	4	5	12
Rozalia Anna			1			
Sabina						1
Sabina Ewa						1
Salomea Marianna		1				
Saturnina Oktawia			1			
Scholastyka		3				
Scholastyka Apolonia		1				
Stanisława					2	4
Stefania					1	
Tekla			1			

Teodora Marianna		1			
Teofila		1	2	2	
Teofila Aleksandra			1		
Teofila Dorota			1		
Teofila Wiktoria			1		
Teresa				1	1
Urszula				1	
Walentyzna Weronika		1			
Waleria			1	1	1
Waleria Bronisława				1	
Wanda			1	1	1
Wanda Józefa				1	
Wiktoria		4	2	1	6
Wiktoria Józefa				1	
Weronika	1		2	4	1
Weronika Marianna			1		
Władysława					1
Władysława Marianna					1
Władysława Wiktoria				1	
Zofia	1	3	1	1	
Zofia Joanna					1
Zuzanna	1				

Źródło: ArŁm, Akta urodzenia parafii łomżyńskiej z poszczególnych lat.

W latach 1811, 1812, 1836, 1837, 1866, 1867 było w sumie 1501 imion męskich i żeńskich, nadawanych jako pierwsze. Najczęstsze imiona męskie: Stanisław 63, Jan 59, Józef 57, Franciszek 40, Antoni 32, Aleksander 29, Władysław 27, Adam 25, Piotr 23, Walenty 21, Paweł 19, Ludwik 13, Michał 10, Wojciech 10, Mikołaj 9. Imiona żeńskie: Marianna 105, Józefa 43, Julianna 29, Rozalia 29, Franciszka 28, Magdalena 24, Katarzyna 23, Ewa 18, Anna 16, Helena 15, Wiktoria 15, Bronisława 14, Maria 11, Agnieszka 9, Waleria 9 imion. Te imiona męskie i żeńskie były też wymieniane jako drugie imię. Imiona nadawane dzieciom świadczą o zachowaniu tradycji rodzinnej, o szukaniu wzorca religijnego i kulturowego. Bardzo dużo imion pochodzi z Nowego i Starego Testamentu oraz z kalendarza świętych, co wyraźnie zalecały przepisy kościelne, mniej liczne są imiona słowiańskie. W życiu codziennym, obchody dnia imienin łączyły członków rodziny i przyjaciół.

INNE WYZNANIA

EWANGELICY. Od 1795 r. przez dwanaście lat Łomża i okolice znajdowały się w zaborze pruskim, co powodowało większy napływ ewangelików. W 1838 r.

w Łomży powstała parafia ewangelicko-augsburska, wówczas liczyła 1526 wiernych, zamieszkałych w 376 miejscowościach. W samej Łomży, w 1830 r. były 232 osoby w 1839 r. 427, w 1864 r. 164, w 1921 r. 272 osoby. Od 1853 r. ewangelicy modlili się w dawnym kościele pojezuickim. Zajmowali się głównie rzemiosłem, na przykład w 1831 r.: sukiennik 22, stolarz 7, szewc 6, murarz 5, cieśla 5, farbiarz 3, krawiec 3, po dwie osoby: folusznik, kapelusznik, kucharz, powroźnik, rzeźnik, tracz, po jednej osobie: aptekarz, cukiernik, egzekutor, garbarz, gwoździarz, kołodziej, kotlarz, kowal, malarz, młynarz, nauczyciel, piekarz, posługacz, rękawicznik, rymarz, sekretarz, szklarz, ślusarz i tkacz¹¹. Do utworzenia własnej parafii w Łomży, ewangelicy rejestrowali chrzty, małżeństwa i zgonu wobec proboszcza parafii katolickiej, na przykład w 1835 r. 6, w 1837 r. 7 aktów urodzeń. Swoich zmarłych grzebali na cmentarzu wspólnym dla katolików i ewangelików.

WYZNAWCY MOJŻESZOWI. Społeczność żydowska w Łomży szybko się powiększała: w 1799 r. osoby 25, w 1808 r. 157, w 1821 r. 823, w 1827 r. 948, w 1830 r. 1055, w 1848 r. 2254, w 1857 r. 2608, w 1864 r. 4810 mieszkańców. Dawne prawo polskie zabraniało Żydom osiedlać się w miastach, ale w 1807 r. na rozkaz Napoleona zostały zrównane prawa wszystkich obywateli, od tego czasu starozakonni mogli swobodnie wybierać miejsce przebywania. Początkowo Żydzi mieszkali na osiedlu Rybaki. W 1832 r. zostało ono włączone w obręb miasta i stało się głównym skupiskiem starozakonnych¹².

PRAWOSŁAWNI. Od 1834 r. w Łomży była cerkiew wojskowa. W 1858 r. przeszła ona pod zarząd biskupa diecezjalnego, zaczęto prowadzić księgi urodzeń, ślubów i zgonów, czyli powstała parafia. Swoim zasięgiem obejmowała ona powiaty: kolneński, łomżyński, ostrołęcki, ostrowski, szczuczyński i wysokomazowiecki. W I połowie XIX wieku tutaj prawie nie było cywilnej ludności prawosławnej. Po powstaniu styczniowym przybyło wielu prawosławnych urzędników, policjantów i kupców. W 1870 r. parafia prawosławna w Łomży liczyła 672 osoby, w 1913 r. na tym terenie było już 7333 wyznawców prawosławia, nie licząc wojska¹³.

ANEKS AKTÓW CHRZTU, MAŁŻENSTWA I ZGONU

Łomża nr 147. Działo się w mieście Łomży dnia piętnastego sierpnia roku tysiąc osiemset trzydziestego szóstego o godzinie szóstej po południu. Stawił się Franciszek Baranowski lat trzydzieści jeden mający stelmach z Łomży w obecności Rocha Chojnowskiego lat czterdzieści sześć i Andrzeja Listowskiego lat trzydzieści

¹¹ W. Jemielity, *Ewangelicy augsburscy w Łomży i okolicy*, Studia Teologiczne 2004, t. 22, s. 327-330, 341. Por. R. Waleszczak, *Parafie ewangelickie w Łomżyńskim do 1939 r.*, Studia Łomżyńskie 2008, t. 19, s. 33-59.

¹² W. Jemielity, *Ośrodki religijne i ludność wyznania mojżeszowego we wschodnim rejonie Królestwa Polskiego*, Łomża 2001, s. 26.

¹³ W. Jemielity, *Łomżyński dziekanat prawosławny*, Studia Teologiczne 1996, t. 14, s. 183, 190.

dwa mających obydwóch obywateli z Łomży i okazał nam dziecię pici męskiej urodzone w Łomży dnia ósmego bieżącego miesiąca i roku o godzinie dziewiątej z jego małżonki Moniki z Ratajów lat dwadzieścia pięć mającej. Dziecięciu temu na chrzcie świętym odbytym w dniu dzisiejszym nadane imiona Leon Roch. Ochrzcił ks. Sakowicz a rodzicami jego chrzestnymi byli Roch Chojnowski i Ewa Poniatowska. Akt ten stawającym i świadkom przeczytany został, pisać nie umieją. Ks. Antoni Białobrzski proboszcz łomżyński.

Siemień nr 15. Działo się w mieście Łomży szesnastego lutego roku tysiąc osiemset czterdziestego o godzinie pierwszej po południu. Wiadomo czynimy, że w przytomności Wojciecha Rzadkiewicza lat czterdzieści pięć i Jana Kozłowskiego lat pięćdziesiąt dwa mających obydwu z Siemienia, na dniu dzisiejszym zawarte zostało religijne małżeństwo, które błogosławił ks. Franciszek Sakowicz, między Izydorem Klimkiem młodzianem urodzonym i zamieszkałym w Siemieniu przy bracie, synem nieżyjących Antoniego i Katarzyny z Kozłowskich małżonków Klimków tamże niegdy zamieszkałych, lat dwadzieścia cztery mającym, a panną Franciszką Twardowska, córką nieżyjącego Adama i Rozalii małżonków Twardowskich w Łomżycy zamieszkałych, lat dziewiętnaście liczącą w Łomżycy zrodzoną i zamieszkałą. Małżeństwo to poprzedziły trzy zapowiedzi w dniach drugim, dziewiątym i szesnastym lutego roku bieżącego w parafii łomżyńskiej jako też zezwolenie obecnych aktowi małżeństwa matki ze strony nowo zaślubionej, a ze strony nowo zaślubionego wuja rodzonego Jana Kozłowskiego było oświadczone. Tamowanie małżeństwa nie zaszło. Małżonkowie nowi oświadczają, iż umowy przedślubnej nie zawierali. Akt ten stawającym i świadkom przeczytany, pisać nie umieją. Ks. Paweł Andruszkiewicz administrator łomżyński.

Giełczyn nr 82. Działo się w Łomży dnia dziesiątego maja tysiąc osiemset trzydziestego siódmego roku o godzinie dwunastej w południe. Stawili się Franciszek Kowalewski lat trzydzieści i Benedykt Matuszewski lat trzydzieści mający obadwa gospodarze w Giełczynie i oświadczyli iż dnia dzisiejszego o godzinie drugiej rano umarła w Giełczynie Marianna tygodni osiem mająca córka Józefa i Katarzyny z Sulewskich małżonków Ciecierskich wyrobników. Po przekonaniu się naocznie o zejściu Marianny akt ten stawającym przeczytany został, pisać nie umieją. Ks. Antoni Białobrzski proboszcz łomżyński.

W mieście Łomży najwięcej było urzędników, gospodarzy, obywateli i wyrobników (robotników), ponadto cieśle, kowale, krawcy, murarze, stolarze, szewcy, szynkarze. Na wsiach zdecydowanie przeważali gospodarze. Młodzi ludzie wcześniej wchodziłi w związki małżeńskie, kawalerowie przeważnie mając 19 - 24 lata, panny 18 - 20 lat. Na początku stulecia w mieście prawie tyle samo mężczyzn umiało i nie potrafiło złożyć własnoręczny podpis pod aktem urodzenia dziecka, w późniejszych latach przeważali niepiśmienni. Na wsi ojcowie nowo narodzonych dzieci oraz kawalerowie i panny prawie wszyscy byli analfabetami. Istniała bardzo duża śmiertelność dzieci. Wśród dorosłych wielu zmarłych pochodziło spoza parafii łomżyń-

skiej, byli to wojskowi i więźniowie. Najczęstsze były imiona: Stanisław, Jan, Józef, Franciszek, Marianna, Józefa, Rozalia, Julianna, Rozalia, Franciszka. Imiona świadczą o zachowaniu tradycji rodzinnej, o szukaniu wzorca religijnego i kulturowego. Bardzo dużo imion pochodzi z Nowego i Starego Testamentu oraz z kalendarza świętych, co wyraźnie zalecały przepisy kościelne.

Summary

Majority of Łomża's inhabitants were officials, hosts, citizens, and labourers; additionally there were carpenters, blacksmiths, tailors, bricklayers, cobblers, and publicans. In the villages prevailed hosts. Young people have been getting married quickly; bachelors between the age of 19 and 24, maidens between 18 and 20. At the beginning of the century, half of men could sign themselves on the certificate of birth of their child; in later years more than half couldn't. In the country, almost all fathers of newborn children, bachelors, and maidens were illiterate. There was a high death rate of children. Among the adult, many were from a parish different than Łomża's. These were mainly soldiers and prisoners. The most common masculine names were Stanisław, Jan, Józef, Franciszek; and feminine: Marianna, Józefa, Rozalia, Franciszka. These names mean that the family tradition has been maintained and that religious and cultural patterns have been followed.